HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 1, February 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.821

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 08.01.2020 Kabul Tarihi: 10.02.2020

Atıf Künyesi: Mustafa Can, "Osmanlı Devleti'nde Elçi Mübadelesi", *History Studies*, 12/1, Şubat 2020, s. 87-102.

Osmanlı Devleti'nde Elçi Mübadelesi

Ambassador Exchange in the Ottoman State

Dr. Mustafa Can

ORCID No: 0000-0002-6458-5007

Gazi Üniversitesi

Öz

Karşılıklı diplomasi temelli uluslararası ilişkilerde en önemli husus, devletlerin hak ve ödevlerindeki mütekabiliyettir. Diplomatik ilişkilerin ana unsuru elçiler ve elçilik faaliyetleri olduğundan mütekabiliyet hususunun en somut örnekleri de bu sahada gözlemlenmiştir. Bu husus elçilik faaliyetlerine denklik ve eşitlik olarak yansımış; elçilikle ilgili uygulamalar herhangi bir tarafın üstünlüğüne mahal vermeyecek şekilde düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu şekilde mütekabiliyet hususuna ve devletlerin eşitliği ilkesine göre şekillenen uygulamalardan birisi de elçi mübadelesidir. Özellikle devletlerarası antlaşmaların tasdiki amacıyla gerçekleştirilen elçi mübadelesi, yüklendiği anlam itibarıyla elçilerin karşılıklı ve çoğu zamanda eş zamanlı olarak görevlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Osmanlı tarihinde daha çok sınır komşusu devletlerle yapılan elçi mübadeleleri, iki ülke sınırında icra edilen ve çeşitli sembolik anlamlar yüklenen merasimlerle gerçekleştirilmiştir. Elçi mübadelelerinin Osmanlı tarihindeki örnekleri, hem uluslararası ilişkilerin teşrifat boyutuna ışık tutmakta hem de Osmanlıların diğer devletlere karşı duruşuna dair önemli bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Elçi, Elçi Mübadelesi.

Abstract

The most important issue in international relations based on mutual diplomacy are the reciprocity of the rights and duties of states. Since the main elements of diplomatic relations are ambassadors and embassy activities, the most concrete examples of reciprocity have been observed in this field. This was reflected in the embassy activities as equivalence and equality; embassy practices have been tried to be arranged in a way that does not allow superiority of any party. In this way, one of the practices shaped according to the issue of reciprocity and the principle of equality of states is the ambassador exchange. The exchange of ambassadors, especially for the purpose of ratification of interstate treaties, was realized by the mutual and often simultaneous assignment of ambassadors in the sense attributed to this term. In the Ottoman history, the exchange of ambassadors, mostly with neighboring states, were carried out with ceremonies performed at the borders of two countries and attributed various symbolic meanings. The examples of the ambassador exchanges in the Ottoman history shed light on the protocol dimension of the international relations and contain important information about the Ottomans' stance against the other states.

Keywords: Ottoman State, Ambassador, Ambassador Exchange.

Giriş

Sürekli diplomasi uygulaması Ortaçağ'ın hemen ardından başlamış olmasına rağmen XIX. yüzyıla kadar elçilerle ilgili uluslararası anlamda kabul gören ortak statü ve uygulamalar

mevcut değildi. Uluslararası kabul gören elçi statülerinin bulunmaması, elçilere yapılan muamelelerin duruma ve teamüle göre değişmesine neden oluyordu. Bu durum elçilerin, protokol ve teşrifat anlamında diğerlerinden daha ayrıcalıklı olmak için çabalamasına dolayısıyla ciddi manada öndegelme (tekaddüm) sorunları yaşanmasına sebebiyet vermekteydi. Herhangi bir diplomatik görevin yerine getirilmesinde ehemmiyet arz eden en önemli husus eşit şartlarda müzakere ve mükâleme olmasına¹ rağmen bu tür sorunlar, diplomatik krizler doğurmakta ve görüşmelerde büyük zaman kaybına yol açmaktaydı. Devletler, diplomatik teşrifat ve protokolda arka planda kalmalarına neden olabilecek muamelelere maruz kalmak istemiyor, dahası diğer devlet veya devletlerden önde olmak için gayret sarf ederek bu anlamda en ufak bir fırsatı kaçırmamaya çalışıyorlardı. Bu husustaki en önemli örneklerden birisi 1699 yılında Karlofça görüşmelerinde uygulanan protokol ve teşrifat konusunda yaşanmıştı. 1683-1699 yılları arasındaki uzun bir savaş döneminden sonra Osmanlı Devleti, Avusturya, Lehistan ve Venedik devletleri arasında gerçekleşen bu görüşmelerde taraf devletler arasında protokol ve teşrifat hususunda çıkan görüş farklılıkları, büyük anlaşmazlıklara neden olmuştu. Karlofça'da genel görüşme çadırının kim tarafından ve nasıl kurulacağı tartışması, anlaşmanın arabulucu devletlerinden İngiltere Elçisi William Paget'in devreye girmesiyle çözümlenmiş ve çadırı Osmanlı delegesi Reisülküttap Râmi Mehmed Efendi kurdurarak tefriş ettirmişti.² Fakat protokol tartışmaları sadece bununla sınırlı değildi. Delegelerin oturma düzeni, toplantı salonuna hangi sırayla girileceği, görüşmelerin gerçekleştirileceği masanın biçim ve şekli gibi teşrifat hususlarındaki bu anlaşmazlıklar görüşmelerin tıkanmasına kadar gitmişti. Ortaya çıkan bu protokol krizi, görüşmelere Osmanlı delegesi olarak katılmış olan Divan-ı Hümayun Tercümanı³ İskerletzade Aleksandro Mavrokardato'nun önerileri doğrultusunda aşılabildi. Buna göre toplantı çadırına delege sayısı kadar kapı açılarak bütün delegelerin çadıra aynı anda girmesi sağlanmış ve böylece ilk girenin üstünlüğü durumu ortadan kaldırılmış oldu. Aynı şekilde görüşme masasının da kimsenin üstünlüğüne mahal vermeyecek biçimde yuvarlak olmasına karar verilerek delegeler ve dolayısıyla devletler arasında eşitlik durumu sağlanmıştı.⁴

Uluslararası diplomaside görülen teşrifat ve protokol hassasiyeti, Osmanlı Devleti'nde de oldukça önemsenen bir husus olup teşrifat ve protokol kaideleri diğer devletlere karşı bir üstünlük sembolü olarak kullanılmıştır. Bu durumun temel nedeni Osmanlı Devleti'nin gücünün zirvesinde olduğu dönemlerde hiçbir devleti kendisi ile eşit haklara sahip muhatap kabul etmemesiydi.⁵ Avrupa'da uygulanan diplomasi, XV. yüzyıldan itibaren tek taraflı (ad-hoc) niteliğinden uzaklaşarak sürekli diplomasiye dönüşürken Osmanlıların bu diplomasi yöntemini benimsemesi, Avrupa'ya nazaran oldukça geç bir dönemde gerçekleşmişti. Kuruluşundan XIX. yüzyılın ortalarına kadar dünya siyasetinde gücü hissedilen ve bu alanı önemli ölçüde etkileyen devletlerden birisi olan Osmanlı Devleti, ilgili döneme kadar, Avrupa devletleri karşısında kendisine has kuralları ve uygulanışı olan bir diplomasi anlayış ve tekniğine sahipti.⁶ Osmanlı diplomasisi, ilk dönemlerde Osmanlı kültürel geleneğinin de temellerini oluşturan eski Türk töresi ve İslam hukuku kurallarına göre uygulanmış, cihat

¹ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 46.

² Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 654; Abdülkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Ankara 2001 s. 505.

³ Osmanlı Devleti'nde tercümanlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sezai Balcı, *Babîlî Tercüme Odası*, Libra Kitap Yay., İstanbul 2013.

⁴ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II*, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, 6. Baskı, İstanbul 2005, ss. 826-827; Seha L. Meray, "Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü", *AÜSBF Dergisi*, C.11, S. 3, 1956, s. 84.

⁵ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, 8. Baskı, Ankara 2014, s. 14.

⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 61-62.

anlayışı ve fetihler çerçevesinde şekillenmişti.⁷ Batı’da XV. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlanan devletlerarası hukuk kuralları, Osmanlı Devleti tarafından daha geç dönemlerde uygulanmış; Avrupa’da XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan sürekli diplomasi uygulaması ise Osmanlı Devleti’nde ancak XVIII. yüzyılın sonunda uygulanmaya başlanmıştı.⁸ Osmanlı Devleti’nin uyguladığı tek taraflı diplomasi, hem diğer devletler nezdinde geçici elçiliklerle yetinilmesi hem de Avrupa’nın aksine mütekabiliyet ve mübadele ilkelerinin uygulanmaması şeklinde tezahür etmekteydi.⁹

Osmanlıların tek taraflı diplomasiyi uzunca bir süre devam ettirmesinin temelinde üstünlük psikolojisi, İslam hukuku, Türk-İslam kültürü, Osmanlı Devleti’nin kendi kendisine yetme mantığına dayanan siyaset prensibi ve sürekli diplomasiye ihtiyaç hissedilmemesi gibi nedenler bulunmaktaydı. Tek taraflı diplomasi nedeniyle uluslararası antlaşmalarda, elçilerin kabulünde ve reddinde, Avrupa tebaasının Osmanlı topraklarındaki statüsü ve haklarında, Batı’nın benimsediği karşılıklılık ve değişim gibi uygulamalar da ilkesel olarak benimsenmemişti. XVIII. yüzyıla kadar uluslararası ilişkilerde benimsenen siyasi ihtilaf ve savaşlarda kendi gücüne dayanma ve kendi kendine yetme prensibi nedeniyle, Avrupa devletleriyle herhangi bir ittifak antlaşması yapılmamıştı. Fakat zaman içinde uğranılan yenilgilerle birlikte siyasi ve askeri güçsüzlüğün farkına varılması, bu anlayışın değişmesini zorunlu kıldı. Osmanlı Devleti 1606 Zitvatoruk Antlaşması’na kadar, antlaşma şartlarını karşı tarafa kendisi dikte ettirmişti. Bu durum ilk defa bu tarihte değişti ve antlaşmanın şartları sınırda müzakere edilerek oluşturuldu. Osmanlı padişahı, bu antlaşma ile Avusturya hükümdarını imparator olarak tanıyıp kendisine eşit tutarak muamele etmeyi kabul etmiş oldu. Bu ilk tavizden sonra 1683 Viyana Bozgunu ve sonrasındaki yenilgiler ardından imzalanan 1699 Karlofça Antlaşması artık yeni bir dönemin başladığını gösteriyordu. Osmanlı Devleti, ilk kez açık bir şekilde Avrupalı bir devletle yaptığı savaşın ardından yenilen taraf olarak antlaşma imzalamıştı. 1718 Pasarofça Antlaşması ile kaybedilen toprakların ardından 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında ilk defa halkı Müslüman olan bir toprak parçası Kırım kaybedildi. XVII. ve XVIII. yüzyıl boyunca yaşanan tüm bu gelişmeler Osmanlı diplomasisinde kaçınılmaz değişimler yaşanmasına neden oldu.¹⁰

Osmanlı Devleti’nin, XVII. yüzyılın hemen başlarında Avrupa karşısındaki üstünlük iddialarından vazgeçerek eşit devlet statüsünü kabul etmek zorunda kalması,¹¹ -her ne kadar istenirse de- devletlerarası protokole de yansımıştır. Devletlerarası ilişkiler ve protokolde, bu şekilde eşit haklara sahip olma temeline dayanan uygulamalardan birisi de elçi teatilerinde görülen elçi mübadelesi olmuştur.

Elçi Mübadelesi

“İki şeyden birisinin diğeriyle değiştirilmesi, değiş-tokuş” manasına gelen mübadele kelimesi,¹² Osmanlılarda kavram açısından birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu bağlamda kelimenin ilk olarak Avrupalı devletlerle yapılan Karlofça ve Pasarofça gibi

⁷ Bülent Arı, “Early Ottoman Diplomacy. Ad Hoc Period”, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, ed. A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2004, s. 36-37; Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbîâli (1789-1922)*, çev. Latif Boyacı - İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 7.

⁸ Timuçin Kodaman; Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Aralık 2010, s. 80.

⁹ Ahmet Dönmez, “Osmanlı Devleti’nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, Ed. Mehmet Alaattin Yalçınkaya; Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 149

¹⁰ *Age*, s. 147-154.

¹¹ Savaş, *age*, s. 41.

¹² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317, s. 1267.

antlaşmalarda görüldüğü üzere resmi ve sistematik bir biçimde gerçekleştirilen savaş esirlerinin değişimini ya da diğer devletlerle karşılıklı elçi değişimini ifade ettiği görülmektedir. Bundan başka XIX. yüzyılda ekonomide kullanılan kavramların, Türkçeye ve diğer Doğu dillerine çevrilmesini yani mal ve değer değişimini ifade etmek için kullanıldığı da söylenebilir. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın akabinde Osmanlı Devleti'nin parçalanması sonucu, Türkiye ile Balkan devletleri arasında yapılan antlaşmalarla gerçekleştirilen nüfus değişimine de mübadele denilmektedir. Hukukî ve siyasî bir terim olarak mübadelenin, Osmanlı tarihindeki tüm bu kullanımları içerisinde daha çok savaş esirlerinin ve elçilerin değişimi anlamıyla ön plana çıktığı görülmektedir.¹³

Osmanlı tarihinde sıklıkla görülen elçi mübadelesi ise devletler arasındaki fevkalade elçilik faaliyetlerinin teati biçiminde yani karşılıklı olarak gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda herhangi bir İslâm ülkesi ile gayrimüslim bir devlet arasındaki ilk elçi değişimi, IX. yüzyılda Viking elçilerinin Kurtuba Emîri II. Abdurrahman'a geldiği sırada gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Kurtuba'ya gelen Viking elçilerine mukabelede bulunmak amacıyla Gazâl lakabıyla bilinen Ceyyânî şair Yahyâ b. Hakem el-Bekrî Viking ülkesine elçi olarak gönderilmiştir. Bu elçi, 845 tarihinde Viking topraklarından İrlanda'ya veya Danimarka'ya gönderilmiştir.¹⁴

Sınır komşusu devletlerin birbirlerine eş zamanlı olarak gönderdikleri elçiler, iki devlet sınırında merasimle karşılıklı olarak alınıp verilirlerdi. Bu şekilde sınırda gerçekleştirilen elçi değişimi de Osmanlı kaynaklarında mübadele olarak adlandırılırdı. Komşu iki devlet sınırındaki elçi mübadelesi, bir savaş sonrası antlaşma için müzakerelerde bulunmak, imzalanan antlaşmanın tasdikli suretini getirmek gibi amaçlarla karşılıklı ve eş zamanlı olarak elçiler gönderildiğinde gerçekleştirilirdi.¹⁵ Bu nedenle yeni bir hükümdarın tahta çıkış haberini vermek yahut da tahta çıkan hükümdarı tebrik etmek gibi tek taraflı elçi gönderilmesi durumlarında elçi mübadelesi yapılmazdı.¹⁶

Osmanlı Devleti kuruluşundan III. Selim dönemine kadar tek taraflı diplomasi gereği başka devletler nezdinde daimi elçilikler açmayarak ihtiyaç halinde gönderilen geçici elçilerle yetinmiştir.¹⁷ Bununla birlikte yabancı devletlerin Osmanlı Sarayı'na elçiler göndermesi ise Devlet-i Âliyye'nin azametinin bir göstergesi olarak algılanmıştır.¹⁸ Bu anlayış Devlet-i Âliyye'nin yüceliğinin, yabancı elçilere yapılan muamelelere yansması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle yabancı elçiler, Osmanlı topraklarında ihtimamla ağırlanmışlar, yol masrafları kısmen hazineden, kısmen elçilerin geçtiği şehirlerdeki halk tarafından karşılanmış; konjonktür gereği önemli görülen devletlerin elçilerine şaşaalı törenler yapılmıştır. Yabancı elçilere sağlanan bu ayrıcalıkların, devletler arası mütekabiliyet esası gereği Osmanlı elçilerine de sağlanması dolayısıyla Osmanlı elçilerin de gittikleri ülkelerde aynı şekilde törenle karşılanıp titizlikle ağırlanması beklenmiştir.¹⁹ Bu nedenle elçilik faaliyetleri, devletler arası eşitlik ve mütekabiliyet esası için en uygun zemini teşkil etmiştir. Elçilik faaliyetlerinde

¹³ İlber Ortaylı, "Mübadele", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 31, İstanbul 2006 s. 424.

¹⁴ Lewis, *age*, s. 93, 305

¹⁵ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 126.

¹⁶ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) C. HR. (Cevdet Hariciye Kalemi) 153/7604; Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 19.

¹⁷ Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 15; Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2005, s. 50.

¹⁸ Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017, s. 134.

¹⁹ Ortaylı, *agm*, s. 424.

görülen mütekabiliyet esasının ilk uygulama aşaması ise elçi mübadelesi ve iki devlet sınırında gerçekleştirilen mübadele merasimi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kaynaklara yansıyan ilk elçi mübadele merasimi, 1665 tarihinde Vasvar Antlaşması'nın tasdikli metinlerinin mübadele edilmesi amacıyla gerçekleşmiştir. Szöny şehri yakınlarında Osmanlı Elçisi Kara Mehmed Paşa ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu Elçisi Graf Walter von Leslie'nin mübadelesi için gerçekleştirilen bu merasim daha sonra Karlofça, Pasarofça ve Belgrad vb. antlaşmalar sırasında yapılan mübadelelerin de temel törensel dokusunu oluşturmuştur.²⁰ Osmanlı tarihinde sınır komşusu devletlerden Avusturya ve Rusya ile XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gerçekleştirilen elçi mübadelelerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle barış antlaşmalarından sonra gerçekleştirilecek olan elçi mübadeleleri, 27 Ekim 1664'de Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan Vasvar Antlaşması örneğinde de görüldüğü üzere antlaşma metinlerinde de yer almaktaydı.²¹ Vasvar Antlaşması'nın ilgili maddesi şu şekildeydi:

*"Tarafeynin sulh u salâhı ve birbirlerine i'tikâd-ı mahabbeti müstahkem olmağışün kavlı ü ikrâr virilmişdir ki, bu mübârek sulh işbu târîhden inşâ'allâhü te'âlâ yigirmi seneye dek hıfz oluna ve târîh-i mezburdan dört ay mürurdan sonra re'âyâ fukarâsının âsûde-hâl olmalarıçün büyük ilçileri çıkup âdet-i kadîm üze ahidnâme-i hümayûn ibkâ ve Roma İmparatoru'nun ilçisi kendü hüsn-i ihtiyârıyla vâkı' olan dostluk nişânesiçün iki yüz bin kara gurus paha değer pîşkeş hedâyâ getüre ve Âstâne-i sa'âdet tarafından dahi kezâlik büyük ilçî kadîmden ola geldiği üze devlete lâyük pîşkeş ve hedâyâ ile varup, mübâdele olunalar ve ilçilerin mübâdelesi kadîmden ola geldiği vech üze ola ve dahi Jidva Boğazı'nda olan sulhden bu âna gelince her ne kadar ahidnâme-i hümayûn mevâdları olup sonra ref' ü tebdil olunmadı ise ibkâ ve mukarrer olup, icrâ olunalar vesselâm buyurdu. Vasvar, sene: 1074 fî Muharrem[Ağustos 1663]"*²²

Vasvar Antlaşması'nın bu son maddesinde antlaşmanın yirmi yıl süreyle yürürlükte kalması öngörülüyor ve mütekabiliyet esası çerçevesinde karşılık hediyelerle dört ay içinde iki devletin büyükelçilerinin karşılıklı mübadele edileceği bildiriliyordu.²³ Bu amaçla Vasvar Antlaşması'nın tasdikli nüshalarının diğer tarafa iletilmesi için de Osmanlı tarafından Kara Mehmed Paşa, Avusturya tarafından ise Walter Leslie fevkalade büyükelçi olarak görevlendirilmişlerdi.²⁴ Kara Mehmed Paşa'nın elçiliği sonunda Avusturya kralından, IV. Mehmed'e gönderilen namede yer alan ilgili kısımlar da Vasvar Antlaşması'nın son maddesinde tanımlanan elçi mübadelesi ve amacı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir:

*"Biz ki, Allâh'ın avn ü inâyetiyle nasb olunmuş ve Roma İmparatoru (...) hem-civârimız ve mahabbetlü dostumuz Sultân Mehmed Han hazretlerine dostluğa lâyük selâmlar ve cem'î muslihatlar izdiyâd-ı sa'âdet-i ikbâl takdîminden sonra şevketlü pâdişâh ve bizim hem-civârimız ve mükerrerrem dostumuz bundan akdem tarafınızdan akd ü ilçiler ile ibkâ olunan sulh u salâhın karâr-dâde olmasıçün tarafının ilçileri izdiyâd-ı mahabbet ü i'zâz-ı sulh ve hem-civârlık için olageldiği mahalde mübâdele olunmak iktizâ itmekle taraf-ı hümayûnlarından izzetlü Mehmed Paşa kulları ilçilik hizmetiyle irsâl buyurilup vusul buldukda ta'yîn olunduğu hizmeti edâ eyleyüp, lâyük-ı devlet üze ta'zîm ve tergîm olunup girü irsâl olunmuşdur..."*²⁵

²⁰ Karateke, *age*, s. 126.

²¹ Özgür Kolçak, "Vasvar Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, Ankara 1995, s. 562.

²² Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, (Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012 S. 384-385.

²³ Kolçak, Vasvar Antlaşması, s. 560.

²⁴ Özgür Kolçak, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *Tarih Dergisi*, S. 54, 2011 s. 58.

²⁵ Türkal, *agt*, s. 425.

Avusturya kralından IV. Mehmed'e gönderilen namenin bu ilgili kısımlarına göre ise elçi mübadelesi, iki devletin komşu olmalarından ve karşılıklı dostluktan ötürü gerçekleştirilmişti. Elçi mübadelesindeki amaç ise iki taraf arasında imzalanan ahitnamenin elçi teatisi vasıtasıyla kesinleştirilmesiyle birlikte barışın kalıcılığını sağlamak, aradaki dostluğu pekiştirmekti.

Osmanlı tarihindeki ilgili örneklerle dikkat edildiğinde elçi mübadelesinin üç aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Bunlardan ilki, elçilerin İstanbul'dan yola çıkarak sınıra gelmelerine kadar olan süreç, ikincisi elçilerin sınırdaki buluşup pazarlık ve müzakerede bulunmaları süreci, son aşama ise anlaşmanın sağlanması üzerine elçilerin mübadele edilerek diğer ülke topraklarına geçmeleri süreciydi. Mübadelenin ilk aşamasında öncelikle mübadelenin yapılacağı yer ve elçilerin sınırdaki olması gereken tarih belirlenir; mübadeleye nezaret etmesi için mübadelenin yapılacağı yere yakın bölgelerden üst düzey bir görevli tayin edilirdi. Elçilerin İstanbul'dan itibaren sınıra kadar olan yolculuklarında, yol güzergâhındaki görevlilere, elçi ve maiyeti için gerekli kolaylığın sağlanması ve ihtiyaçları olan malzemelerin temin edilerek zorluk çektilmemesi hususunda fermanlar gönderilirdi.²⁶ Fermanın muhatabı olan görevliler, elçi ve maiyeti için gerekli işeyi bir takım vergilerinden düşülmek üzere halktan temin ederler;²⁷ elçi ve maiyetinin ilgili güzergâha gelmesinden önce gerekli malzemeyi temin etmiş olurlardı.²⁸ Elçilik heyetinin zorda kalmasını engellemeye yönelik olan bu husus, ayrıca zaman kaybını önleyerek elçi mübadelesinin planlandığı gibi yapılabilmesi açısından da önemliydi. Bu bağlamda 1740'ta Osmanlı Elçisi Mehmed Emnî Beyefendi ile Rus Elçisi Alexandr Romansof'un mübadelesinden önce, elçiler için gerekli işe, İstanbul'dan gemilerle Özü sahiline gönderilmişti. Osmanlı elçilik heyeti, kendilerine ait erzak Bender ile Özü arasındaki menzillere nakledilinceye kadar beş-altı gün Barkan köyünde istirahat etmişti. İşe için gerekli malzemelerin ulaşmasının akabinde, 16 Ağustos 1740'ta hareket ederek Özü Kalesi'ne ulaşmışlardı. Elçi ve maiyeti, burada mübadeleye nezaret etmekle görevlendirilmiş olan Özü Valisi Giritli Numan Paşa ile görüşmüştü.²⁹ Mübadeleye nezaret etmesi için sınıra yakın yerlerden üst düzey bir devlet adamının görevlendirilmesi, hem işin ciddiyeti hem de elçi ve maiyetinin can güvenliği açısından gerekli bir husustu. Bu bağlamda mübadele için Osmanlı tarafından Özü Valisi Giritli Numan Paşa, Rusya tarafından ise General Keyt tayin edilmişti.³⁰ Benzer şekilde 1665 yılında Vasvar Antlaşması nedeniyle gerçekleştirilen elçi mübadelesinde Osmanlı Elçisi Kara Mehmed Paşa için İstolni Belgrad Beylerbeyi Hacı Paşa görevlendirilirken Avusturya Elçisi Walter Leslie için ise devleti tarafından Feldmareşal Souches tayin edilmişti.³¹ 1775 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleştirilen Abdülkerim Paşa ile Repnin'in mübadelesi için de Osmanlı tarafından Hotin Paşası Melek Mehmed Paşa Rusya tarafından ise Kiev Generali Voeikov görevlendirilmişti.³² 1718 Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Viyana'ya gönderilen Elçi İbrahim Paşa'nın Racine civarında mübadelesine ise Rumeli Beylerbeyi Abdullah Paşa memur edilmişti. Mübadelede Abdullah Paşa'dan başka eski defterdar Sarı Mustafa Paşa da bulunurken Avusturya tarafından da bu iş için Edward isimli Belgrad Generali tayin edilmişti.³³ Hükümet merkezinden gönderilen fermanda Abdullah

²⁶ BOA. C. DH. (Cevdet Dâhiliye Kalemi) 157/7805, BOA. C. HR. 2/93, BOA. C. HR. 184/9155.

²⁷ BOA. C. HR. 29/1405.

²⁸ İzzet Sak, "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S.16, 2006, s. 155.

²⁹ Münir Aktepe, *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 14, 43.

³⁰ Aktepe, *age*, s. 14-15, 46.

³¹ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. V. Bürün, haz. M. Çevik, E. Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, C. 6. s.156-157,

³² Norman Itzkowitz-Max Mote, *Mubadele An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*, The University of Chicago Press, Chicago 1970, s. 73.

³³ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2008, s. 33.

Paşa'dan Rumeli eyaleti ve Niş'te bulunan yeniçeri ortalarından dört orta ve topçu ortalarından bir orta ve on pare top alarak elçi paşa ile sınıra gitmesi ve elçileri burada birbirleri ile görüştürerek konuşma sırasında yanlarında bulunması emredilmişti.³⁴

Mübadele her iki devletin sınırında ortak olarak kararlaştırılan bir noktada ifa edilir; elçi, elçilik heyeti, mübadeleye memur görevliler ve mübadele için gerekli merasim alayı belirlenen günde sınırda olurlardı. Mübadele merasimi de sınırda belirlenen bir noktada gerçekleştirilirdi. 1665'te Osmanlı Elçisi Kara Mehmed Paşa ile Avusturya Elçisi Leslie'nin mübadelesi, Tuna Nehri kıyısında bulunan Tata Ovası'ndaki Szöny şehrinde gerçekleşmişti.³⁵ 1740 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki mübadelede de, iki tarafın elçileri Mehmed Emnî Beyefendi ile Romansof, Aksu (Buğ) nehri civarında mübadele edilmişlerdi.³⁶ 1775-1776 tarihinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onaylanması amacıyla gerçekleştirilen Osmanlı Elçisi Abdülkerim Paşa ve Rus Elçisi Repnin'in mübadelesi ise Hotin civarında Dinyeper Nehri üzerinde yapılmıştı.³⁷ Bununla birlikte mübadele yerinin belirlenmesi hususunda iki taraf arasında anlaşmazlıklar da yaşanabilmekteydi. Mübadelenin yapılacağı yerin teklifi ve tespiti hususunda yaşanan bu tür anlaşmazlıklar, çoğunlukla tarafların diplomatik manevra ve puan kazanma gayretinden kaynaklanıyordu. Mehmed Emnî Beyefendi ile Romansof'un mübadelesinde de böyle bir anlaşmazlık yaşanmış ve bu anlaşmazlık günlerce çözülmemişti.³⁸

Değiş-tokuş anlamına gelen mübadele kelimesi karşılıklılık esasına dayandığı gibi elçi mübadelesinin en önemli özelliği de mütekabiliyet esasına dayanmasıydı. Elçi mübadelelerindeki mütekabiliyet, elçilerin karşılıklı olarak değişimi anlamında olduğu gibi mübadele esnasında hak ve sorumlulukların da karşılıklı yani eşit olması anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla elçi mübadelelerinde herhangi bir tarafın üstünlüğünü hissettirecek uygulamalara mahal verilmemeye çalışılırdı. Bu nedenle ilk olarak elçi mübadelesi ve mübadele merasimlerinin gerçekleştirildiği sınır milleri bu amaca uygun şekilde oluşturulurdu. Mübadelede öncesinde sınırda belirli aralıklarla, büyük toprak yığınları ile üç adet yapay tepe oluşturularak buralara taş veya sıırıktan birer nişan dikilirdi. Her birinin arasındaki mesafe kırk-elli adım kadar olan bu nişanlardan ikisi, karşılıklı olarak sınırın birer tarafına dikilir; üçüncüsü ise diğer nişanların tam ortasına denk gelecek şekilde ayarlanırdı. Mübadele esnasındaki görüşme bu nişanlardan ortada bulunanın yanında yapılır; böylece sınır millerinin oluşturulma biçimleri, her iki taraf için eşit şartlarda görüşme imkânı sağlamış olurdu.³⁹ 1775 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleştirilen Abdülkerim Paşa ile Repnin'in mübadelesi ise herhangi bir sınır milinde değil de Dinyester Nehri'ne demirlemiş olan bir kayık üzerinde gerçekleştirilmişti. Mübadele kayık üzerinde gerçekleştirilirken de herhangi bir tarafın üstünlüğüne mahal vermeyecek şekilde üç kayık kullanılmış ve bu kayıklar sınır mili vazifesi görmüşlerdi.⁴⁰

Mübadelenin ikinci aşaması elçilerin karşılıklı olarak değişimi süreciydi. Mübadeleden önce sınıra gelen elçiler, burada kendi çadırlarını kurdurup gerekli hazırlıkları yaparak karşı tarafın elçisinin gelmesini beklerlerdi. Bu arada diğer elçinin gelip gelmediğini yoklamak, eğer gelmiş ise kendilerinin geldiklerini haber vermek için birkaç görevliyi haberci olarak gönderirlerdi.

³⁴ Hüner Tuncer, "Viyana Sefaretnâmesi (1131 H. 1719 M.) (Elçi: İbrahim Paşa)", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 4, S. 2, 1989, s. 100.

³⁵ Karateke, *age*, s. 142.

³⁶ Aktepe, *age*, s. 14-15.

³⁷ Itzkowitz, *age*, s. 73.

³⁸ Aktepe, *age*, s. 45-46.

³⁹ Savaş, *age*, s. 46; Tuncer, *age*, s. 132; Karateke, *age*, s. 126.

⁴⁰ Itzkowitz, *age*, s. 73.

Aynı durum iki tarafın elçileri için de geçerliydi.⁴¹ 1665 yılındaki mübadelede Avusturya elçisinden önce sınıra gelen Osmanlı Elçisi Kara Mehmed Paşa, sınır millerine iki bin adım kadar bir mesafede göz alıcı nakışlarla süslü bir çadır kurdurtmuştu. Elçi neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zaman diliminde kurdurduğu çadırın içini de altından mamul eşyalarla döşetmişti. Çadırda yapılan kahvaltının ardından mehter faslı başlamıştı. Bu esnada Avusturya elçisi de Tuna Nehri'ndeki gemisinden inerek sınıra gelmişti. Sınırın Avusturya tarafında siyah bir çadır kurdurarak çadıra yerleşen elçi, Osmanlı elçisini beklediğine dair haber göndermiş; Kara Mehmed Paşa ise bu haberi duymazdan gelerek askerleriyle cirit oynamaya koyulmuştu.⁴² Osmanlı elçisinin bu davranışı, mübadele esnasında ilk hareketi yapan taraf olmama çabasından kaynaklanmaktaydı. Çünkü elçi mübadelelerinde ilk harekete geçen taraf, diğerinin ayağına gitmiş ve üstünlüğünü kabul etmiş sayılmaktaydı.⁴³ Bu şekilde ilk hareketi gerçekleştirmeme, Osmanlı diplomasisinde “*el-kâdimu yüzarı*” olarak da ifade edilen bir kaideydi. Bu diplomatik kaidenin ana fikri ilk hareketi ve ziyareti yapmamak, muhatabı ayağa getirmek ve böylece yabancı devletlerin nezdinde devletlerinin onurunu muhafaza etmektir. Osmanlı elçileri bu kaideye oldukça fazla hassasiyet gösterdiklerinden ilk hareketin hep karşı taraftan gelmesi beklenirdi.⁴⁴ “*El-kâdimu yüzarı*” kaidesi gerek mübadeleyle gerekse mübadeleden sonraki sürece yön veren temel etkeni. Bununla birlikte yabancı devlet adamları da, Osmanlı elçilerini kendi ayaklarına getirmeye çalışırlardı. Bu nedenle protokol gereği karşılanmamış olan elçiler, kendilerini davet eden yabancı devlet adamlarının davetlerini reddederler ve bu tavırlarında ısrarcı olup, taviz vermezlerdi.⁴⁵ Bu gibi nedenlerden ötürü elçilerin karşı taraf üzerinde derin izler bırakabilme ve psikolojik üstünlük kurabilme adına elçilik teşrifatına olabildiğince vâkıf olmaları gerekmektedir. Elçiler bu amaçla en çok Devlet-i Âliyye'nin güç, ihtişam ve zenginliğine vurgu yapmaya çalışırlardı. Bu husus ise ilk olarak elçilerin dış görünüşlerinde yansıtılırdı. 1665 yılındaki mübadele esnasında Kara Mehmed Paşa'nın giyimi oldukça etkileyiciydi. Osmanlı elçisinin sırtında kapanıçe adı verilen kürk bulunmaktaydı. Siyah samurdan olan bu kürkün tüyleri, içinde yumurta saklanabilecek cinsten olup ayrıca kıvılcık kaplanmıştı. Kaz yumurtası büyüklüğündeki her bir düğmesi onar bin kuruş değerindeydi. Elçinin belinde saf dîbâ⁴⁶, şib⁴⁷, zerbâf⁴⁸ ve cevahir süslemelere gömülmüş bir kemer; kuşağında hançer, bıçak ve şimşir bulunmakta olup elinde de süslü bir topuz vardı. Paşanın mücevvezesinin üzerinde de süslü ablak bir padişah sorgucu bulunuyordu.⁴⁹ Elçinin sınır millerine yakın bir mesafede, kahvaltı bahanesi ile göz alıcı nakışlarla süslü bir çadır kurdurtması ve içini altından mamul eşyalarla döşetmesi de yine aynı amaca yönelikti. Elçinin bu hareketi hem karşı tarafı bekleterek psikolojik olarak yıpratma amacı gütmekte hem de

⁴¹ Unat, *age*, s. 34.

⁴² Evliya Çelebi Mehmed Zillî İbn-i Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1318, C.7 s.200-201.

⁴³ Hammer, *age*, s. 157.

⁴⁴ Savaş, *age*, s. 50.

⁴⁵ 1739 Belgrad Antlaşması'ndan sonra birinci muhaddid olarak Rusya'ya gönderilen Ahmed Merami Efendi'nin kendisinin ayağa gelmesi için farklı taktikler deneyen Rus generali Repnin Vasile'yi kastederek Rus yetkililere sarfettiği “... eğer ceneralin maksûdı beni ibtidâ haymelerine götürmek ise, bu uğurda başımı meydana koydum; gitmek ve bu zilli kabul ihtimâlim yokdur.” şeklindeki cümleler Osmanlı devlet adamlarının bu konudaki ciddiyetini gösteren en güzel örneklerdendir. Savaş, *age*, s. 57.

⁴⁶ Dallı çiçekli bir cins ipek kumaş. *Kâmûs-ı Türkî*, s. 638.

⁴⁷ İnce gümüş tellerle işlenmiş ipekli bir tür kumaş. Kevser Gürcan Yardımcı, “Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinden Örnekler”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, C. 2, S. 1, Ağustos 2016, s. 232.

⁴⁸ Altın sırma ile dokunmuş kumaş. *Kâmûs-ı Türkî*, s.683.

⁴⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.7 s. 202.

Devlet-i Âliyye'nin servet ve zenginliğini gösterme amacı taşımaktaydı.⁵⁰ Aynı durum diğer devletler için de geçerliydi. Bu nedenle mübadele esnasında onlar da zenginlik ve servet göstergesi olan çeşitli argümanlar kullanmaya çalışıyorlardı.⁵¹

Elçi mübadele merasiminin gerçekleştirileceği sınır millerine, elçilerden önce her iki taraftan mübadeleye memur olan üst düzey devlet görevlileri gider ve elçilerin buluşması için son hazırlıkların tamamlanış olup olmadığını teyit ederlerdi. Orta noktada buluşan bu görevliler gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra elçilere sınıra gelmeleri için haber gönderirler, bu haberi alan elçiler sınıra doğru hareket ederlerdi.⁵² 1718 yılındaki mübadelede sınıra Elçi İbrahim Paşa'dan önce Rumeli Beylerbeyi Abdullah Paşa, Avusturya elçisinden önce Belgrad Generali Edward gelmişti. Abdullah Paşa sınır millerine bütün eyalet askerleri eşliğinde ilerlerken on pare top atılmıştı. Generalin yanındaki askerlerin sayısı da yaklaşık olarak on beş bin civarındaydı. Görevlilerin sınırdaki buluşmalarının ardından elçiler sınır miline davet edilerek mübadele gerçekleşmişti.⁵³ 1775 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki mübadelede, Abdülkerim Paşa ile Repnin Dinyester Nehri üzerinde mübadele edildiklerinden karada yapılan mübadelelere göre daha değişik bir form uygulanmıştı. Bu uygulamada arada görevlilerin gidip gelmesi mümkün olmadığından her iki taraftan da mübadele için gerekli hazırlıkların tamamlandığına dair karşılıklı olarak birer pare top atışı yapılmış ve mübadele bundan sonra gerçekleştirilmişti.⁵⁴

Osmanlı elçileri sınır miline davet edildikten sonra da diğer elçinin ilk hareketi gerçekleştirdiğini görünce veya bu yönde bir haber gelince harekete geçerlerdi. Elçiler sınır millerine doğru ağır hareketlerle ve kollarına girmiş mataracılar ve tüfenkçiler ile birlikte mehter eşliğinde ilerlerlerdi.⁵⁵ Bu esnada askerler tarafından gülbang-i Muhammedî çekilir, ortalık Allah Allah nidaları ile yankılanırdı. Elçiler atlarından inip sınır millerine devam ettikleri anda mehter susardı. Aynı şekilde karşı taraf da sessizliğe bürünürdü. Elçi maiyetindeki rütbeli kişiler elçi ile beraber yaya olarak sınır miline ilerler, arkalarından da atlı ve silahlı askerler onları takip ederdi. Aynı durum mübadele edilecek yabancı elçi için de geçerliydi.⁵⁶ Elçilerin yanlarında silahlı askerlerle sınır millerine ilerlemelerinde ise can güvenliklerinin sağlanması amacı güdülmekteydi.⁵⁷

Mübadele esnasında herhangi bir şekilde diğer taraftan önce harekete geçmek karşı tarafın üstünlüğünü kabul anlamına geldiğinden elçiler, buluşma noktasına diğer elçiden önce varmamaya da özen gösterirlerdi.⁵⁸ Elçilerin atlarını sınır miline kadar karşılıklı olarak sürerek buraya ulaştıklarında atlarından indikleri de olurdu.⁵⁹ Bu durumda da öncelikle karşı tarafın

⁵⁰ Mustafa Can, "Elçi Kara Mehmed Paşa Örneği Üzerinden Osmanlı Diplomasi Teşrifatına Dair Bir Analiz", *Prof. Dr. Nuri Yavuz'a Armağan*, ed. Necdet Hayta, Bahattin Demirtaş, Mustafa Can, Berikan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 245.

⁵¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.7, s. 202.

⁵² *El-kâdimü yüzarü* kaidesi sadece elçilerin buluşmasında değil, mübadeleye memur görevlilerin buluşmalarında da geçerliydi. Bu nedenle bu buluşma esnasında da attan öncelikle diğer tarafın inmesi beklenmekteydi. Unat, *age*, s. 34.

⁵³ Unat, *age*, s. 34.

⁵⁴ Itzkowitz, *age*, s. 73.

⁵⁵ Karateke, *age*, s. 126; Koltuğa girme Osmanlı teşrifatında farklı şekillerde karşılaşılan bir seremoni unsurudur. Benzer bir uygulama biçimi yabancı elçilerin sadrazamla görüşmeleri esnasında yaşanırdı. Bu buluşma esnasında sadrazam da elçilerin bulunduğu Arz Odası'na devlet görevlileri koltuğuna girmiş bir şekilde gelirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 349/8; 356/102 b.; 359/172.

⁵⁶ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.7, s. 200-201; Unat, *age*, s. 34.

⁵⁷ Can, *age*, s. 246.

⁵⁸ Karl Teply, "Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", çev. Bekir Sıtkı Baykal; *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.7, S. 12-13, 1969, s. 256.

⁵⁹ Karateke, *age*, s. 126.

attan inmesi beklenirdi.⁶⁰ Elçi mübadelesindeki bu ağır teşrifat, bütün ayrıntıları ile karşı taraf üzerinde derin bir izlenim bırakmak ve kendine göre hiçbir ihmali affetmemek amacı gütmekteydi.⁶¹ Elçiler öncelikle belirli aralıklarla yerleştirilmiş olan sınır millerinden kendi taraflarında olana gelirler ve yanlarında belirli sayıda adamlarıyla bu milin yanında dururlardı. Bu esnada iki taraftan da tercümanlar gidip gelmeye başlardı. Tercümanlardan birkaç tanesi de karşı taraftaki elçinin yanında kalırdı. Buradaki amaç, arada gidip gelen tercümanların yanlış tercüme yapmasını engellemektir.⁶² Tercümanlar vasıtasıyla gerçekleşen bu ilk mükâlemeden sonra elçiler yerlerinden kalkarak ortada bulunan sınır miline doğru hareket ederlerdi. Diplomasi teşrifatındaki sembolik anlamlar gereği elçilerden birisi millere doğru kaç adım atarsa diğer elçi de o kadar adım atarak ilerlerdi.⁶³ Oldukça ağır bir şekilde cereyan bu sahnede, Evliya Çelebi'nin de tabiriyle elçiler karınca basmaz yürüyüşle yürüyerek hareket ederdi. İki elçi ortadaki sınır miline vardıklarında birbirlerinin omuz veya göğüslerini öperek selamlaşır, bu şekilde birbirlerine saygılarını sunarlardı. Selamlaşmanın ardından iskemleye oturulur ve dört-beş tercüman aracılığı ile konuşularak uzlaşmaya çalışılırdı. Antlaşma metnlerinin tasdikli nüshalarını teslim etmek için mübadele edilen elçiler buluşma yerine geldiklerinde, hükümdarların nameleri okunur, antlaşma veya sözleşme maddeleri birer birer görüşülürdü. Maddeler üzerinde mutabakat sağlanınca ahitnameler yazılırdı.⁶⁴ Bundan sonra ise diğer şartlar müzakere edilirdi. Her iki taraftan mübadele için görevlendirilmiş üst düzey devlet adamları ve elçiler için tayin edilmiş mihmandarlar da görüşme ve müzakereler esnasında elçilerin yanlarında bulunurdu.⁶⁵

Elçi mübadeleleri ağır teşrifat ve protokol kurallarına tabi olduğundan bazı anlaşmazlıklara ve münakaşalara neden olabilmekteydi.⁶⁶ Bu münakaşalar iki taraftan birisinin hassasiyetlerinin yerine getirilmemesi durumunda yaşanmakta ve aradaki pürüzler giderilmeden mübadele gerçekleşmemekteydi. Böyle bir durum H. 1070 / M. 1660 tarihinde yaşanmıştı. Bu tarihte barış antlaşmasının yenilenmesi amacıyla gönderilen Osmanlı elçilik heyeti, sınırda mübadele için belirlenmiş olan yerde Avusturya heyeti ile buluşturulmamıştı. Bu durumun nedeni, Osmanlı padişahından Avusturya imparatoruna hitaben yazılan mektupta, yeterince saygılı bir üslup kullanılmamış olmamasıydı. Mektupta “imparator” yerine “kral” kelimesi kullanılmış ve Avusturya imparatoruna “sen” diye hitap edilmişti. Avusturya tarafının tutumu üzerine Budin'deki Siyavuş Paşa ve Edirne'deki Murad Paşa'nın müdahaleleri sonucu mektup yeniden kaleme alınmıştı.⁶⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yer alan bir bilgiye göre ise II. Selim zamanında Zigetvar sınırında iki elçi birbirleri ile anlaşamadığı için mübadele gerçekleşmemiş, dahası iki taraf arasında savaş çıkmıştı.⁶⁸

⁶⁰ Unat, *age*, s. 34.

⁶¹ Teply, *agm*, s. 256.

⁶² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.7 s. 202-203

⁶³ Elçilerin birbirlerine karşı, atılan adım sayısına bile dikkat ederek hareket etmeleri, mütekabiliyet esasının diplomasi teşrifatına yansımalarına dair çok net bir örnektir. İki devletin sınır komşusu olmasından ötürü bu tür kaidelerin iki tarafın diplomasi teşrifatında da önemli olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte modern öncesi dönemlerde bir devletin diplomasi teşrifatındaki bir kaideye yüklediği anlam, diğer taraf için geçerli olmayabilir hatta herhangi bir anlam da ifade etmeyebilirdi. Bu tür durumlarda iki taraf arasında dostane ilişkiler söz konusu ise, genelde bu teşrifat kaideleri sorun teşkil etmezdi. Fakat ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde ilgili kaideye her iki tarafça da ısrarla dikkat edilirdi. Bir taraf teşrifat kaidelerini ısrarla uygulamaya çalışırken, diğer taraf bu kaidelere yüklenen anlamın yerini bulmaması için özel çaba sarf edebilirdi. Can, *agm*, s. 249.

⁶⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.7, s. 205-206.

⁶⁵ Unat, *age*, s. 35; Aktepe, *age*, s. 46.

⁶⁶ Unat, *age*, s. 32-33.

⁶⁷ Ortaylı, *agm*, s. 424..

⁶⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7. C. s. 202.

Elçi mübadelelerinde görülen bu tür anlaşmazlıklar, sıklıkla mübadeleye nezaret etmesi amacıyla vazifelendirilen görevlilerin rütbesi hususunda yaşanırdı. Osmanlı tarafından bu iş için genelde sınıra yakın eyaletlerdeki beylerbeylerinden veya kıdemli vezirlerinden birisini tayin edilirdi.⁶⁹ Ayrıca gelen elçinin maiyetine mihmandar olarak verilecek olan kapıcıbaşılarından birisi de, mübadele esnasında sınırdaki hazır bulunurdu. Kapıcıbaşılarla beraber beylerbeyi gönderilmediği takdirde, çok kere karşı taraftan itirazlar gelirdi.⁷⁰ Müttekabiliyet hususu gereği diğer taraftan da aynı rütbede üst düzey bir kişinin görevlendirilmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda Osmanlı elçilerinin istikbâline de yabancı bir devlet adamı murahhas olarak tayin olunmuş ise müzakerelerde fazla problem çıkmaz, aksi durumlarda elçilerin istikbali hususunda uzun münakaşalar yaşanırdı.⁷¹

Elçilerin antlaşma maddeleri dışında müzakere ettikleri konular arasında elçilik heyetindeki kişi sayısı, başkente gidiş ve dönüşlerinde yapılacak harcamalar, sarayda nasıl karşılanacakları gibi hususlar bulunurdu.⁷² Bu bağlamda mübadele esnasında konuşulan en önemli konulardan birisi, elçilik heyetlerinin tayinatı hususuydu. Rus Elçisi Prens Nikolas Vasilyeviç Repnin'in talebi bu hususa güzel bir örnek teşkil etmektedir. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tasdiki için İstanbul'a gelen Repnin, mübadele esnasında, yolluk tayinatının 1740'da İstanbul'a gelmiş olan Rus Elçisi Romansof'a verilen tayinat kadar olmasını istemişti. Repnin bu amaçla tayinat miktarını gösteren bir listeyi, Osmanlı Elçisi Abdülkerim Paşa'ya sunmuş; Abdülkerim Paşa'dan da ihtiyaç listesinin hazırlamasını istemişti. Elçi Paşa ise her iki elçilik heyetinin büyüklüğünün aynı olduğunu belirterek, kendilerine de Rus heyetine verilecek tayinatın aynısının verilmesi gerektiğini ifade etmişti.⁷³ Repnin'in talep ettiği günlük tayinat, divanda görüşülüp kabul edilmiş ve Silistre'den İstanbul'a gelinceye kadar yol üzerindeki yerel yöneticilere, bu malzemelerin elçi gelmezden evvel tedarik edilmesi emri gönderilmişti.⁷⁴ Böylece mübadele esnasında seremoni ve pazarlıklar tamamlanıp aradaki pürüzler giderildikten sonra mübadele gerçekleşmişti.⁷⁵

Mübadele esnasında elçiler arasında boyama, yağlık, yemeni, makrame türünden hediyelerle sembolik düzeyde hediyeleşme de gerçekleşir; bu sembolik hediyeler iyi niyet simgesi olma

⁶⁹ Mesela 1740 Belgrad Antlaşması için gelen Avusturya elçisini sınırdaki karşılamak üzere önce İskenderiye Sancağı Mutasarrıfı Süleyman Paşa görevlendirilmişken onun vefatı üzerine bu görev Prizren Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa'ya verilmişti. BOA. C. HR. 153/7604.

⁷⁰ Unat, *age*, s. 33.

⁷¹ Savaş, *age*, s. 46., 50-51.

⁷² Ortaylı, *agm*, s. 424.

⁷³ Antlaşma metinlerinin teatisi için giden Osmanlı elçileri de uluslararası diplomaside yer alan müttekabiliyet çerçevesinde gittikleri ülkelerde aynı şekilde karşılanırlardı. Elçi mübadelesi gerçekleştiği andan itibaren Osmanlı elçisinin harcırah ve yiyecekleri de ilgili devlet tarafından elçiye tayin edilen mihmandar vasıtasıyla karşılanırdı. Mesela Rusya'ya gönderilen Mehmed Emni ve Abdülkerim paşalardan başka 1665'te Avusturya'ya giden Kara Mehmed Paşa da mihmandar vasıtasıyla harcırah ve yiyecek ihtiyaçları temin edilmiştir. Mübahat S. Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan*, C.XXVII, S.1-2, 1989, s. 202-203.

⁷⁴ Repnin'in Osmanlı tarafına sunduğu H. Evahir-i Rebiülahir 1189 / M. 20-29 Haziran 1775 tarihli deftere göre 1740'da İstanbul'a gelen Rus Elçisi Romansof'a verilen günlük tayinat şu şekildeydi: 2800 ekmek, 250 kıyeye sığır eti, 4 buzağı, 8 kuzu, 200 kıyeye koyun eti, 40 tavuk, 16 Hind tavuğu palazı, 40 ımlık, 100 piliç, 16 kaz palazı, 50 güvercin palazı, 400 yumurta, 40 kıyeye revgan-ı sade, 10 kıyeye terayağı, 10 kıyeye süt, 5 kıyeye kaymak, 15'er kıyeye soğan ve sarımsak, miktar-ı kifaye sebze için günlük 510 akçe, miktar-ı kifaye buz için günlük 40 para, 40 kıyeye şeker, 4 kıyeye âlâ, 8 kıyeye zeytinyağı, serdeli olarak bilinen balık (çipura) için günlük 40 para, 3 kıyeye badem, miktar-ı kifaye acıbadem için günlük 20 para, 40 limon, 50 kıyeye şem'-i revgan, 5 kıyeye balmumu, 6 kıyeye kahve, 150 kıyeye pirinç, 30 kıyeye bal, 10 kıyeye taze peynir, 5 kıyeye zeytin, 50 kıyeye nişasta, 20 kıyeye sabun, 60 kıyeye çeşitli hububat, 40 dirhem tarçın, 25 dirhem kakule, 25 dirhem karanfil, 20 dirhem fülful, 20 dirhem sakız, 30 dirhem Hindistan cevizi, 500 kıyeye hamr (alkol), 200 kıyeye kömür, 132 kile arpa, 30 araba yulaf, miktar-ı kifaye odun ve 1350 at. BOA. C. HR. 123/6101.

⁷⁵ Ortaylı, *agm*, s. 424.

özelliği taşırdı.⁷⁶ Taraflar getirdikleri hediyeleri ve mektupları büyük bir itina ile birbirlerine teslim ederlerdi. Bütün bu işler bittikten sonra elçiler yine birbirlerinin göğüslerini öperek karşılıklı olarak saygılarını sunarlardı.⁷⁷

Elçi mübadelesinin üçüncü ve son aşaması ise anlaşmanın sağlanması üzerine elçilerin mübadele edilerek diğer ülke topraklarına geçmeleri süreciydi. Bu aşama müzakerelerin olumlu sonuçlanmasının ardından başlar ve elçi değişimi gerçekleştirilirdi. Elçi değişimi esnasında mübadele için memur edilen devlet adamları, elçilerin ellerinden tutarak diğer tarafta bu iş için vazifelendirilen görevliye teslim ederdi. Bu merasim esnasında ilgili görevliler, elçilerin solunda bulunur ve sol elinden tuttuğu elçiyi diğer taraftaki görevlinin sağ eline teslim ederdi.⁷⁸ Elçiler, teslim edildikleri gibi teslim alınacakları da ifade edilerek karşı tarafa yazılı belge ile teslim edilirdi.⁷⁹ Elçiler sınırı geçerken de diğer taraftan önce hareket etmemeye çalışırlar ve genelde aynı anda sınırı geçerlerdi.⁸⁰ Karşılıklı olarak sınırdan geçiş tamamlandıktan sonra toplar ve silahlar ateşlenerek şenlik yapılır ve böylece mübadele resmi tamamlanırdı.⁸¹ Elçi mübadelelerinin oldukça önemli bir parçası olan bu merasim safhası, elçilerin tek taraflı olarak gönderildiği durumlarda da elçi teslim merasimi şeklinde gerçekleştirilirdi. Bu şekilde 23 Ocak 1748'de İstanbul'dan hareket eden Mustafa Hattî Efendi, 18 Mart 1748'de Avusturyalı devlet adamlarınca, iki ülke sınırındaki Sava Nehri üzerinde merasimle teslim alınarak sınır şehri Zemun'a geçilmişti. Elçi mübadelelerinde olduğu gibi burada da üst düzey bir yetkili görevlendirildiğinden, elçinin Avusturyalı yetkililere teslimine nezaret etmesi için de Belgrad Defterdarı Mehmed Efendi görevlendirilmişti.⁸²

Mübadelelerin akabinde gelen heyetin statüsüne uygun mihmandarlar tayin edilir ve elçilik heyeti sınır noktasında bazen birkaç gün istirahat ettirildikten sonra yola devam edilirdi.⁸³ Mübadele gereği karşılıklı olarak görevlendirilen elçiler, hizmetlerini aynı zaman zarfında tamamlarlar; ülkelerine dönüşleri de yine aynı noktada ve eş zamanlı olurdu. Elçilerin dönüşünde kendi ülke sınırlarına girişlerinde de mübadele merasimi gerçekleştirilirdi.

Sonuç

Sınır komşusu devletlerin birbirlerine gönderdikleri elçilerin, iki ülke sınırında merasimle karşılıklı olarak alınıp verilmeleri, Osmanlı kaynaklarında elçi mübadelesi olarak tanımlanmıştır. Uluslararası anlamda devletlerin eşitliği ilkesine vurgu yapan bir uygulama olan elçi mübadelesi, bir savaş sonrası antlaşma için müzakerelerde bulunmak, imzalanan antlaşmanın tasdikli suretini getirmek gibi amaçlarla karşılıklı ve eş zamanlı olarak elçiler gönderildiğinde gerçekleştirilirdi. Elçi mübadelesi, diplomatik ilişkilerin ilk safhası olduğundan aynı zamanda devletlerin birbirlerine karşı duruşlarının ilk sinyallerinin de verildiği alandı. Mübadele mütekabiliyet esasına dayandığı gibi elçi mübadelesindeki hak ve ödevler de karşılıklılık esasına dayanmaktaydı. Bu nedenle elçilerin sınırdaki buluşup pazarlık ve müzakerede bulunmaları, anlaşmanın sağlanması üzerine mübadele edilerek diğer ülke topraklarına geçmeleri süreci hep karşılıklı hak ve sorumluluklar üzerine temellendirilirdi. Elçi mübadelelerinde gerçekleştirilen mübadele merasimleri de bu mütekabiliyet esasından ötürü

⁷⁶ Osmanlı teşrifat ve protokolünde makrame, yemeni ve yağlık gibi mendil tarzı kumaşlar sıklıkla kullanılır; mesela yabancı elçiler, sadrazamla görüşmelerinden sonra bu tarz hediyelerle onurlandırılırlardı. Mustafa Can, *Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2019, s. 243.

⁷⁷ Evliya Çelebi, C. 7, s. 206.

⁷⁸ Aktepe, *age*, s. 46-47; Hammer, *age*, s. 157.

⁷⁹ BOA. C. HR. 173/8646; Hammer, *age*, s. 157.

⁸⁰ Karateke, *age*, s. 126.

⁸¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 7. s. 202-206.

⁸² Ali İbrahim Savaş, *Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefaretnamesi*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.10, 20.

⁸³ Aktepe, *age*, s. 47

herhangi bir tarafın üstünlüğüne mahal vermeyecek şekilde tanzim edilmeye çalışılırdı. Bununla birlikte diğer devletlere karşı üstünlük iddiası bulunan devletler, hiç değilse teşrifat ve protokol açısından üstünlüğü elde edebilmek adına elçi mübadelelerindeki sembolik anlamlardan da faydalanmaya çalışırlardı. Osmanlılar da tarihsel süreç içerisinde kendilerine büyük devlet olma rolü biçmiş ve kurdukları devleti bu anlamda Devlet-i Âliyye olarak tanımlamışlardır. Elçilik faaliyetleri ve elçiler için gerçekleştirilen uygulamaların, ilgili devletin devlet karakterini ortaya koyan anlamlar barındırdığı esastan yola çıkıldığında, Osmanlı elçilik faaliyetlerinin de bu algıya uygun olarak şekillendiği görülmektedir. Osmanlı elçileri de bu doğrultuda elçi mübadelelerindeki eşitlik ilkesini her fırsatta Osmanlı lehine çevirmeye çalışmışlar, bu hususta tavizsiz tavırlar sergilemişlerdir. Osmanlı elçilerinin bu tavırları, sadece lehte değil aleyhte hükümler içeren antlaşmaların akabindeki mübadeleler için de geçerli olmuştur. Dolayısıyla devletlerarası eşitlik ilkesine göre şekillenen elçi mübadelesi, Osmanlılar için kimi zaman Devlet-i Âliyye'nin yüceliğini göstermeye kimi zaman da izzetini muhafaza etmeye yönelik anlamlar içermiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Teşrifat:

BEO. A.TŞF. 349, 356, 359.

Cevdet:

C. DH. 157/7805,

C. HR. 2/93; 29/1405; 123/6101; 153/7604; 173/8646; 184/9155.

Telif Eserler

AKTEPE, Münir, *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*, TTK Basımevi, Ankara 1989.

ARI, Bülent, "Early Ottoman Diplomacy. Ad Hoc Period", *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, ed. A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2004, s. 36-65.

BALCI, Sezai, *Babîâli Tercüme Odası*, Libra Kitap Yay., İstanbul 2013.

CAN, Mustafa, "Elçi Kara Mehmed Paşa Örneği Üzerinden Osmanlı Diplomasi Teşrifatına Dair Bir Analiz", *Prof. Dr. Nuri Yavuz'a Armağan*, ed. Necdet Hayta, Bahattin Demirtaş, Mustafa Can, Berikan Kitabevi, Ankara 2019, s. 241-264.

CAN, Mustafa, *Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2019.

DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Zübde-i Vekaiyât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK Basımevi, Ankara 1995.

DÖNMEZ, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci", *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, Ed. Mehmet Alaattin Yalçınkaya; Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 145-177.

- EVLİYA ÇELEBİ, Mehmed Zillî İbn-i Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İkdam Matbaası, İstanbul 1318, C.7.
- FINDLEY, Carter V., *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbüâlî (1789-1922)*. (Çev. Latif Boyacı - İzzet Akyol), İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- GÜRKAN, Emrah Safa, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, Kronik Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017.
- HAMMER, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. V. Bürün, haz. M. Çevik, E. Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, C. 6.
- ITZKOWITZ, Norman- MOTE, Max, *Mubadele An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*, The University of Chicago Press, Chicago 1970.
- KANTEMİR, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II*, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, 6. Baskı, İstanbul 2005.
- KARAÇAY, Nazire, *Türkal, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, (Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.
- KARATEKE, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- KODAMAN, Timuçin-AKÇAY, Ekrem Yaşar, "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Aralık 2010, s. 75-92
- KOLÇAK, Özgür, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *Tarih Dergisi*, S. 54, 2011/2, s. 55-89.
- KOLÇAK, Özgür, "Vasvar Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.42, Ankara 1995, s. 560-562.
- KURAN, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan*, C.XXVII, S.1-2, 1989, s. 199-231.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıtlı, TTK Basımevi, Ankara 2000.
- MERAY, Seha L., "Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü", *AÜSBF Dergisi*, C. 11, S. 3, 1956, s. 79-117.
- ORTAYLI, İlber, "Mübadele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006 s. 424-425.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Karlofça Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Ankara 2001 s. 504-507.
- SAK, İzzet, "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 16, 2006, s. 117-161.

- SANDER, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, 8. Baskı, Ankara 2014.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, *Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefaretnamesi*, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317.
- TEPLY, Karl, “Nemçe İmparatorlarının İstanbul’a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları”, çev. Bekir Sıtkı Baykal, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S.12-13, 1969, s. 247-263.
- TUNCER, Hüner, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2005.
- TUNCER, Hüner, “Viyana Sefaretnâmesi (1131 H. 1719 M.) (Elçi: İbrahim Paşa)”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C.4, S.2, 1989, s. 99-105.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2008.
- WERNER, Crailsheimli Adam, *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (Çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- YARDIMCI, Kevser Gürçan, “Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinden Örnekler”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, C. 2, S. 1, Ağustos 2016, s. 219-241

EK:

Osmanlı Elçisi Abdülkerim Paşa ve Rus Elçisi Repnin'in mübadelesinde, elçilerin güzergâhları ve mübadelenin gerçekleştiği yeri gösteren harita⁸⁴

⁸⁴ Itzkowitz, age, İç Kapak Sayfası.